

Stijn Vanheule*

Singularnost in realno, ki ga ne moremo zapisati: Frege pri poznem Lacanu

Pledoaje simptomu

V psihiatrični diagnostiki prevladuje medicinski semiološki model, ki temelji na hipokratski medicini.¹ Simptomi veljajo za znake, ki referirajo na bolezensko tvorbo ali motnjo, ki tiči izza njih. Iz tega sledi, da so vsa prizadevanja usmerjena proti pogoju, ki povzroča tegobo. Simptomi imajo v tem modelu zgolj sekundarno vlogo in so brez vsakršne resničnostne vrednosti: so zgolj signali za iskanje pogojev obolenja. Tak pristop je na delu v katalogu potencialnih motenj *The Diagnostic and Static Manual of Mental Disorders*.

Lacanova psihoanalitiki pogosto poudarjajo, da se njihova praksa ne osredotoča zgolj na simptome,² kar pomeni, da cilj njihovega zdravljenja ni odprava ali obvladovanje simptomov. Po drugi strani pa je nadvse presenetljivo, kako zelo resno jemljejo psihoanalitiki simptom. Lacan v *Seminarju XVIII* (1971) na več mestih poudari, da je Freud – sledeč Marxu – dodelil simptomu osrednje mesto in mu določil vrednost avtonomnega objekta raziskave. Freud simptoma ne razume več kot semiološkega znaka, ampak kot rebus, ki ga je potrebno razvozlati neodvisno od bolezni ali stanja, s katerim je povezan. Po tem nazoru se simptom pokorava notranjim zakonom, ki nimajo nobene zveze z bolezenskimi tvorbami, ki da tičijo izza njega, ampak zadevajo subjekta: simptom izraža potlačene predstave in želje, ki aficirajo trpečega subjekta. Po Lacanu je notranji zakon, ki mu sledi simptom, možno misliti kot (klinično) strukturo, s katero je zaznamovan subjekt.³

¹ Cf. Umberto Eco, *A Theory of Semiotics*, Macmillan, London 1976.

² Cf. Paul Verhaeghe, *On Being Normal and Other Disorders: A Manual for Clinical Psychodiagnostics*, Other Press, New York 2004.

³ Cf. Stijn Vanheule, *The Subject of Psychosis: A Lacanian Perspective*, Palgrave Macmillan, London & New York 2011; Paul Verhaeghe, *On Being Normal and Other Disorders: A Manual for Clinical Psychodiagnostics*; Bruce Fink, *The Lacanian Subject*, Princeton University Press, Princeton 1995.

Klinične strukture, med katere Lacan prišteva nevrozo, psihozo in do neke mere tudi perverzijo, so modusi delovanja. V Lacanovih zgodnjih delih ti modusi delovanja zadevajo logiko odnosa med subjektom in Drugim,⁴ v njegovih poznih delih⁵ pa način, kako se tako imenovano govorilo⁶ umešča v diskurz. Kakor koli že, klinične strukture nikakor ne smemo razumeti na način odzadnjih tvorb, na katere referira simptom, ampak kot modalitete, ki svoj status dolgujejo edinole kontinuirani aktualizaciji prek simptomov. Subjekt/govorilo vznikne prek simptoma, in natanko ta način pojavitve Lacan imenuje struktura.

Ideja, da ima psihoanaliza posebno teorijo simptoma, ni nova, ampak ohranja svoj izjemen pomen za kliniko psihičnega trpljenja. Jacques-Alain Miller v številnih prispevkih nakaže,⁷ da je prek Fregejevih konceptov *Sinn* in *Bedeutung* možno razločiti dve konstitutivni dimenziji simptoma. Miller se naveže na sedemnajsto in triindvajseto predavanje iz Freudovih *Predavanj za uvod v psihoanalizo* (1915–1917). V teh predavanjih Freud preusmeri pozornost stran od smisla ali sporočila simptoma na njegov užitek. *Sinn* ali smisel se v tej zvezi nanaša na potlačeni označenec, ki pride na dan prek simptoma kot označevalca, medtem ko *Bedeutung* ali referent zadeva element telesnega užitka. *Bedeutung* simptoma je libidinalni užitek, ki prepreda človeško trpljenje. Tvori točko, okoli katere se organizirajo temeljna fantazma in patološke fiksacije: »*Sinn* je učinek smisla, ki je določen z označencem, *Bedeutung* pa zadeva razmerje do realnega.«⁸ *Sinn* je za

⁴ Cf. Jacques Lacan, »O vprašanju, ki predhodi vsaki možni obravnavi psihoze«, v: Mladen Dolar (ur.), *Primer Schreber*, prev. Stojan Pelko, str. 71–115, Društvo za teoretsko psihoanalizo, zbirka Analecta, Ljubljana 1995.

⁵ Cf. Jacques Lacan, *Še*, prev. Miran Božovič et al., zbirka Analecta, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana 1985.

⁶ Koncept »govorečega bitja« [*être parlant*] ali »govorila« [*parlêtre*], ki ga Lacan pogosto uporablja v sedemdesetih letih, je treba jasno razločiti od koncepta subjekta. V Lacanovem delu je subjekta treba razumeti kot determiniranega s strani označevalcev. Je aspekt samoizkustva, ki vznikne prek označevalnih konotacij. Koncept »govorila« pa meri na tenzijo med govoricjo in užitkom kot telesnim dejstvom: »Rečeno karseda jasno, govorjenje označuje ta moten odnos do lastnega telesa, ki se imenuje užitek.« (Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, Seuil, Pariz 2011, str. 43.)

⁷ Cf. Jacques-Alain Miller, »The Seminar of Barcelona on *Die Wege der Symptombildung*«, zapiski, 1998, dostopno prek interneta: http://www.londonsociety-nls.org.uk/JAM_barcelona.htm; *id.*, »Reading a Symptom. *Hurly-Burly*«, v: *The International Lacanian Journal of Psychoanalysis*, št. 6, 2011, str. 143–152.

⁸ Jacques-Alain Miller, »The Seminar of Barcelona on *Die Wege der Symptombildung*«.

razliko od *Bedeutung* možno interpretirati. Miller pokaže,⁹ da je treba *Bedeutung* in fiksacijo *brati* in ne interpretirati. To implicira idejo, da semantika govora ne izraža užitka, ampak se slednji izraža v rokovanju z Realnim.

Lacan se na Fregejeva dela in pa na njegova koncepta *Sinn* in *Bedeutung* pogosto sklicuje zlasti v zgodnjih sedemdesetih letih dvajsetega stoletja. Lacan s pomočjo teh dveh konstruktov pokaže na dve komponenti simptoma, kot tudi na dve dimenziji diskurza analitika. V tem prispevku bom raziskal, na kaj meri in kaj poskuša osvetliti Lacan, ko v sedemdesetih letih razpravlja o konceptih *Sinn* in *Bedeutung*. Za to diskusijo so ključni Lacanovi seminarji XVIII, XIX in XX. Moj prispevek pričinja s kratkim orisom Fregejevih konceptov *Sinn* in *Bedeutung*, ki pokaže, da Frege poleg teh dveh poda še z njima povezano tretjo dimenzijo, dimenzijo *Vorstellung* ali predstave. Nato preidem na pomembno linijo Lacanovega razmisleka od sedemdesetih let dalje in na njegovo specifično rabo Fregejevih konceptov *Sinn* in *Bedeutung*. Proti koncu prispevka me zanima psihoanalitično pojmovanje Fregejeve dimenzije *Vorstellung*, ki je Lacan ni obravnaval.

***Sinn, Bedeutung* in *Vorstellung*: od Fregeja k Lacanu**

Razlika med *Sinn* in *Bedeutung* je ključna za dva Fregejeva teksta,¹⁰ v katerih razpravlja o naravi jezikovnih znakov in – kar je ključno – razlikuje med tremi njihovimi komponentami: med pomenom (referentom) ali *Bedeutung*, smislom ali *Sinn* in predstavo ali *Vorstellung*. Teksta ne obravnavata materialne narave jezikovnega znaka, Frege se namreč osredotoča na tisto, na kar znak napoteva.

Lacanovo osredotočanje na natanko ta del Fregejevega dela je z vidika njegovih zgodnejših del nekoliko presenetljivo. Lacan je s svojim osredotočanjem na označevalec konec koncev poudarjal materialnost govora. Tako kot Saussure, ki je označevalec definiral kot slušno podobo besede,¹¹ tudi Lacan s tem konceptom naznačuje materialno naravo elementov, iz katerih sestoji jezik. Lacan zahtuje, da na ravni nezavednega prevladuje označevalec, kar je, denimo, opaziti

⁹ Jacques-Alain Miller, »Reading a Symptom. *Hurly-Burly*«.

¹⁰ Gottlob Frege, »O smislu in pomenu«, prev. Tomaž Erzar, v: *id.*, *Osnove aritmetike in drugi spisi, zbirka Temeljna dela*, Krtina, Ljubljana 2001, str. 143–165; *id.*, »Comments on Sinn and Bedeutung«, v: M. Beaney (ur.), *The Frege Reader*, Blackwell, Oxford 1997, str. 172–180.

¹¹ Cf. Ferdinand de Saussure, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*, prev. Boštjan Turk, Studia humanitatis, Ljubljana 1997.

pri jezikovnih spodrseljajih. Jezikovni spodrseljaji nastanejo ob prekinitvi metonimične govorne linije, ko je nepričakovano izrečen označevalec, ki ga govorec ni nameraval izreči. Za Fregeja, nasprotno, materialnost jezikovnega znaka ne predstavlja pravega problema. Slednje nakazuje na razliko med obema avtorjema: Lacan pričinja z jezikom v kontekstu prostih asociacij med psihoanalitično obravnavo, medtem ko se Frege osredotoča na vprašanja, ki zadevajo logiko in znanstvenost, zato se bolj posveča enopomenskosti.

Ko Lacan v svoj razmislek vključi Fregejeva dela, ne preizpraša razmerja med lastnim konceptom označevalca ter fregejevskim znakom. A po mojem mnenju je iz njegovega teksta »Pomen falosa« (1958) – *Die Bedeutung des Phallus* – možno razbrati, da Lacan fregejevski znak jemlje kot sinonim za označevalec.¹² Lacan v tem tekstu definira falos kot označevalec z določenimi lastnostmi (»Falos je privilegirani označevalec znamenja, v katerem se del logosa združi z nastopom želje«),¹³ na katere referira s konceptom *Bedeutung*. Lacan se v tem tekstu na Fregeja ne sklicuje neposredno, vendar pa pozneje vseeno nakaže, da je koncept *Bedeutung* vzet iz Fregejevih del.¹⁴ Medtem ko označevalci običajno proizvajajo pomen z ozirom na svoj odnos do drugih označevalcev, je falos edinstven po tem, da se nanaša na sam obstoj pomenjanja [*signification*] kot takega: »Kajti falos je označevalec, namenjen označevanju celote učinkov [...]«.¹⁵ Lacan v tem oziru razlikuje med označencem in pomenjanjem, za kar uporabi izraz *Bedeutung*. Termina označujeta nasprotujoči si kategoriji: ena možnost je ta, da se označevalec nanaša na druge označevalce in prek puntuacije generira označence; druga možnost pa je ta, da se označevalec nanaša na obstoj učinka pomenjanja kot takega. Če izhajamo iz druge možnosti, potem obstaja en sam primerek, namreč falos. Falos nima označenca, tj. pomena, ima pa referenta, ki se zvede na jezikovni učinke pomenjanja.

134

Pri Fregeju *Bedeutung* zadeva objekt v realnem svetu, ki ga označuje znak. *Bedeutung* je stvar kot spoznatna prek neposrednega čutnega vtisa.¹⁶ Frege temu

¹² Jacques Lacan, »Pomen falosa«, v: *id.*, *Spisi*, prev. Tomaž Erzar et al., Društvo za teoretsko psihoanalizo, zbirka Analecta, Ljubljana 1994, str. 233–242.

¹³ *Ibid.*, str. 239.

¹⁴ Cf. Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, Seuil, Pariz 2006.

¹⁵ Jacques Lacan, »Pomen falosa«, str. 237.

¹⁶ Cf. Gottlob Frege, »Comments on *Sinn* and *Bedeutung*«.

objektu dodeli resničnostno vrednost: izjava je »resnična«, kadar verodostojno poda referenta, in »neresnična«, kadar temu ni tako. Na primer: stavek »To ni pipa« s slovite Magrittove slike je »resničen«, če za referenta vzamemo pripomoček materialnega kadilca, a »neresničen«, če sprejmemo, da je podoba pipe zadosten referent. Kot se izrazi Lacan: »To je smisel, ki ga Frege pripiše *Bedeutung*; to je denotacija.«¹⁷

Smisel ali *Sinn* pa po drugi strani zadeva »način danosti« znaka.¹⁸ Označuje pomen, ki se ga običajno pripisuje znaku: »Smisel lastnega imena dojame vsak, ki zadostno pozna jezik ali celoto oznak, ki ji pripada to lastno ime [...].«¹⁹

Da bi pokazal razliko med *Sinn* in *Bedeutung*, se Frege pogosto skliče na znano razlikovanje med »zvezdo Danico« in »zvezdo Večernico«. Danica je ime za planet Venero, kadar se ta pojavi na vzhodu pred sončnim vzhodom, Večernica pa je ime za Venero, kadar se ta pojavi na zahodu pred sončnim zahodom. Referenca je v obeh primerih ista, tj. planet Venera kot nebesno telo, medtem ko se smisel v človeškem govoru razlikuje glede na to, ali ji rečemo Danica ali Večernica. Frege izhaja iz logike in verjame, da je cilj znanosti v tem, da se jezik očisti dvoumnosti, da se v ospredje postavi *Bedeutung* in da se karseda jasno določi objekt, na katerega se nanaša jezikovni znak, kar priča o neopozitivistični drži napram znakom in znanosti.²⁰ Kot za logični pozitivizem pravi Lacan: »Označenec daje na preizkus nečemu, kar odloči z da ali ne.«²¹

Fregejev pojem *Vorstellung* je najmanj znana komponenta, ki jo razloči v znaku. Zadeva predstavo, reprezentacijo ali idejo, ki se izoblikuje v duši posameznika. Frege ta pojem opiše takole: »[N]otranja slika, ki je sestavljena iz spominov na čutne vtise, ki sem jih imel, in na dejavnosti, tako notranje kot zunanje, ki sem jih izvršil.«²² Medtem ko *Sinn* označuje skupen koncept ali smisel, ki ju evocira znak, *Vorstellung* (predstava) zadeva asociativno spominsko mrežo posameznika, subjektivne vtise in afektivne konotacije. Frege tako zaključí: »Predstava je

¹⁷ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, str. 55.

¹⁸ Gottlob Frege, »O smislu in pomenu«, str. 144.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Cf. Umberto Eco, *A Theory of Semiotics*.

²¹ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 13.

²² Gottlob Frege, »O smislu in pomenu«, str. 146.

subjektivna; predstava enega ni predstava drugega. [...] Predstava se tako bistveno razlikuje od smisla znaka, ki je lahko skupna last mnogih in torej ni del ali modus posamezne duše [...].«²³ Medtem ko lahko predpostavimo, da je *Sinn* znaka za vse člane skupnosti identičen, je *Vorstellung* osebna in odvisna od konteksta. Vrednost in pomen reprezentacije določajo druge človekove reprezentacije, na katere pa po drugi strani vplivajo tudi afektivna stanja posameznika in natančen trenutek, v katerem je reprezentacija evocirana. Frege verjame, da *Vorstellung* za logike in znanstvenike nima osrednjega pomena, zato ji ne posveča nadaljnjega razmisleka.

O spolnem nerazmerju, dozdevku in seksualnem užitku

Da bi pokazal, kako Lacan uporablja Fregejeve koncepte, bom najprej pretresel nekaj ključnih Lacanovih idej iz sedemdesetih let.

Kot smo že nakazali s pomočjo Millerja, Lacan koncept *Bedeutung* poveže z Realnim: referenta ni možno ustrezno poimenovati, jezik je spričo njega brez moči: »To je v naravi jezika, ne mislim govora, ampak samega jezika, da referent ni nikoli pravi, ne glede na to, kaj označujemo, in natanko iz tega sestoji jezik.«²⁴ Medtem ko Frege zatrjuje, da lahko objekt, ki je referent jezika, zajamemo prek čutnih vtisov, pa Lacan v skladu s psihoanalitično prakso trdi, da temu ni tako. Jezikovna raba zanj implicira, da so vse relacije z referentom zgolj posredne.²⁵ V tem kontekstu obenem nakaže, da je njegov koncept Realnega povezan z Aristotelovo *ousia*, za katero pravi: »Za *ousia* je značilno [...], da ne dopušča nikakršnega atributa, da ni izrekljiva.«²⁶ Rečeno drugače, medtem ko Frege rabi *Bedeutung* zato, da bi *Sinn* očistil dvoumja, je Lacan prepričan, da dimenzija *Bedeutung* tega preprosto ne dopušča. Nejasne narave referenta ne moremo odpraviti, ampak jo lahko zgolj kompenziramo z uporabo diskurza. Diskurz seveda ne doseže Realnega, temveč zgolj oblikuje občutek realnosti: svet pojavov in dozdevkov, ki je na voljo verjetju uporabnika diskurza. Realno je v diskurzivno strukturiranem svetu zakrito, a ne zajeto. Realno se še naprej manifestira kot

136

²³ *Ibid.*

²⁴ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 45.

²⁵ »[R]eferenca na vse, kar ima opravka z jezikom, je vselej posredna.« (*Ibid.*, str. 58.)

²⁶ *Ibid.*, str. 27.

nekaj, kar ne dopušča logičnih dedukcij, in kot nekonsistenca znotraj našega doživljanja realnosti.²⁷

Lacan poveže koncept *Bedeutung* s seksualnostjo, kot se ta kaže na ravni nezavednega.²⁸ Seksualnosti ne smemo razumeti v preprostih terminih biologije spolov – »Na genotipu telesa je nekaj, kar determinira spol [*le sexe*], a to ni dovolj« –,²⁹ ampak se osredinja okoli nečesa, čemur Lacan reče »spolno razmerje« in »seksualni užitek«. Za spolno razmerje in seksualni užitek je značilno, da ju ne uravnavajo biološke sile instinktov, ampak tvorita vrzel, ki jo je vselej potrebno premostiti. Seksualno za Lacana odpre polje »nerazmerja«. To ne pomeni, da Lacan zanika odnose, ki se odigravajo med partnerjema, ampak poudarja, da dejavniki, ki vežejo moškega in žensko, ne morejo biti opisani brez dvoumnosti: »Ko rečem, da *ni spolnega razmerja*, napotujem natanko na to resnico, da namreč spol [*le sexe*] pri govorečem bitju ne definira nobenega razmerja.«³⁰

Koncept »razmerje« ima specifičen pomen. Lacan definira odnos med dvema elementoma v terminih »razmerja«, kadar so zakoni, ki določajo njuno vez, nespremenljivi. In samo kadar je temu tako, je odnos »možno zapisati«.³¹ Gravitacija, na primer, je razmerje, ki ga lahko zapišemo: ker posedujemo vednost o fizikalnih lastnostih predmetov, kot sta njihova masa in gostota, lahko prek formul izračunamo čas, ki je potreben, da objekt pade z določene višine na tla.

V navezavi na seksualnost bi lahko trdili, da je interakcija med samcem in samicco precej nespremenljiva in samo deloma odvisna od vedênja posameznih osebkov. A brž ko svojo pozornost preusmerimo na ljudi, narava njihovih medsebojnih odnosov ni dana *a priori*. Lacan v tem kontekstu in »na tej točki [opazi] nemožnost formulacije natančnega pravila«.³² Spolno razmerje se ne umesti s projekcijo ustreznih sprožilcev, temveč je vselej kontingentno in zasnovano prek srečanja dveh govoril: »Naravni moški in ženska se kot taka tako rekoč valo-

²⁷ *Ibid.*, str. 27–30.

²⁸ »Kaj uteleša Realno? Seksualni užitek, kot kakšen? Kot nemožen«. (*Ibid.*, str. 33.)

²⁹ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, str. 43.

³⁰ *Ibid.*, str. 13.

³¹ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 65.

³² *Ibid.*, str. 18.

rizirata v diskurzu.«³³ Zato spolno razmerje pri ljudeh ne more biti zapisano; ni ga mogoče formalizirati na način fiksnih pravil, ki bi veljala za vsako partikularno razmerje: »Drugi je odsoten od trenutka, ko gre za spolno razmerje.«³⁴ Zato Lacan spolno razmerje označi za nerazmerje. V tem istem kontekstu obenem omenja »nezadostnost spolnega razmerja«,³⁵ kar nakazuje, da ni nobenega označevalca, ki bi lahko zakoličil vsebino spolnega razmerja. Ljudem preostane le še govorica in diskurz, ki sta po Lacanu učinka nerazmerja.³⁶ Vse govorjenje o spolnem nerazmerju je zgolj »polrekanje«,³⁷ tj. govorica, ki ni nikoli na mestu. Temeljna nemožnost, ki je lastna spolnemu razmerju, ni razrešljiva s pomočjo označevalca: »spolna srečanja vselej spodletijo«,³⁸ kar povzroči stanje obupa.³⁹ Posameznikom preostane le še izumljanje načinov rokovanja z nerazmerjem: »Da z njim po najboljših močeh opravijo sami.«⁴⁰

Za Lacana je spolno razmerje Realno. Je tisto, »kar se ne preneha ne zapisovati«,⁴¹ kar implicira, da je za vzpostavitev vezi med posamezniki vselej potrebno mobilizirati govorico. Ker nerazmerje tvori osnovo vseh razmerij, govorilo ne more postopati drugače, kot da uporabi diskurz, kar odpre pot dozdevku: »Za dečka gre pri odraslosti za biti-moški [*faire-homme*]. To konstituira razmerje do drugega [...]. [E]den bistvenih korelatov tega biti-moški je v tem, da dekletu pokažemo, da to smo. Skratka, nemudoma se najdemo znotraj dimenzije dozdevka.«⁴² Moški ni avtomatično »moški« v razmerju do ženske. Vez med partnerjema se lahko vzpostavi samo tako, da se posameznik diskurzivno manifestira kot moški ali ženska. Rečeno drugače, spolno razmerje [*the sexual relationship*] je Realno in ne more biti zapisano; kar ostaja odprto, je možnost, da se predamo *nekemu* spolnemu razmerju [*a sexual relation*]. To pa je možno samo prek rabe diskurza in prek identificiranja posameznika z moškim ali žensko.

³³ *Ibid.*, str. 146.

³⁴ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, str. 104.

³⁵ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 167.

³⁶ *Ibid.*, str. 83 in 148.

³⁷ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, str. 12.

³⁸ *Ibid.*, str. 27.

³⁹ *Ibid.*, str. 115.

⁴⁰ *Ibid.*, str. 18.

⁴¹ Jacques Lacan, *Še*, str. 118.

⁴² Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 32.

Kot sem že dejal, Lacan pokaže, da raba diskurza implicira dimenzijo *dozdevka*. Za razumevanje tega koncepta je ključno dejstvo, da ga je Lacan skozi svoje poučevanje interpretiral na različne načine.⁴³ V petdesetih letih je s konceptom dozdevka referiral na svet pojavov, ki se umesti prek Imaginarnega. Na tej točki je dozdevek imaginaren fenomen, ki ga je treba ločevati od Simbolnega. A brž ko je Lacan razvil svojo teorijo diskurza, se je to korenito spremenilo. Odtlej dozdevek označuje pozicijo, prek katere dejavnik vstopi v diskurz. Od tod dalje »ni diskurza, ki ne bi bil diskurz dozdevka«. ⁴⁴ V *Seminarju XIX* natančneje definira štiri pozicije v diskurzu:⁴⁵

<u>Dozdevek</u>	<u>Užitek</u>
Resnica	Presežni užitek

SHEMA 1: štiri pozicije v Lacanovih formulah diskurza

V primerjavi s pozicijo, ki jo zastopa v *Seminarju XVII* (1969–1970), je presenetljivo, da pozicijo dejavnika, ki je v formuli diskurza zgoraj levo, imenuje dozdevek. Gre za mesto, ki določa vsa ostala dejanja, in točko, na kateri je eden od elementov vzet zares (S_1 , S_2 , \$ ali a). Element diskurza v tovrstnem zastavku prične delovati kot dozdevek v trenutku, ko se z njim identificira dejavnik, ki prične delovati v imenu tega diskurzivnega elementa. Dozdevek se v vsakem od štirih diskurzov, ki jih razloči Lacan, umesti na poseben način. V diskurzu gospodarja se dozdevek umesti prek postavitve ideje/označevalca kot dejstva (S_1); v diskurzu univerze na način postavitve vednosti (S_2); v diskurzu histerika prek tega, da je v ospredje postavljen razcep subjekta (\$); in v diskurzu analitika prek tega, da se na plano privede objektni znak življenja (a).

Lacan v terminih spolnega nerazmerja nakaže, da se spolno razmerje prične oblikovati v točki enega od elementov diskurza. Na primer, predstava »biti-moški«, ki smo jo omenili zgoraj, kaže na identifikacijo z moškostjo kot S_1 diskurza gospodarja.⁴⁶ »Biti-moški« pomeni vzeti nase prevladujočo predstavo moškosti

⁴³ Russell Grigg, »Semblant, phallus and object in Lacan's teaching«, v: *Umbra*, št. 1, 2007, str. 131–138.

⁴⁴ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 146.

⁴⁵ Cf. Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, str. 67.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 108.

in delovati v skladu s predpostavko lastnega sovpadanja z njo. Učinek takšne rabe dozdevka je pričetek interakcije z drugo osebo, ki bo odtlej opredeljena kot moški ali ženska, s čimer se prične oblikovati spolno razmerje. Takšno spolno razmerje pa je predvsem produkt diskurza in kompenzacija za dejansko nerazmerje. Še več, Lacan v skladu s to heglovski shemo subjektivnega pripoznanja verjame,⁴⁷ da raba dozdevka ni odvisna od gole samooznačbe »Jaz sem moški«, ampak je rezultat dojemanja drugega. To jasno izhaja iz naslednjega citata: »Spolna identifikacija ne sestoji iz verjetja, da smo moški ali ženska, ampak iz tega, da upoštevamo dejstvo, da za dečke obstajajo ženske, za deklice pa moški.«⁴⁸

Koncept dozdevka v skladu z Lacanovo formulo diskurza obenem nakazuje, da je element, s katerim pričenemo uporabljati diskurz, zgolj dozdevno gonilo procesa. Dozdevek namreč determinira še neki drug element, ki ustreza *resnici*. Tako kot dozdevnik, je tudi *resnica* mesto v diskurzu. Stoji na spodnji levi strani formul (gl. SHEMA 1), to mesto pa v vsakem od štirih diskurzov zaseda drug element. Na primer, v diskurzu gospodarja izza odločnosti izjave (S_1) naletimo na razcepljenega subjekta ($\$$); v diskurzu analitika nezavedna vednost (S_2) usmerja dozdevno objektivno prezenco analitika (a).

Lacan podobni logiki sledi tudi v svoji analizi seksualnega užitka: podobno kot spolno razmerje, tudi užitek ne more biti razumljen v povsem bioloških terminih; dinamik, ki vladajo užitku, ni mogoče podati v terminih zakona. Lacan v tem kontekstu omenja »nemožnost podreditve užitka kot seksualnega tistemu, kar bi – *sub rosa* – opredeljevalo moškega in žensko kot nosilca specifičnih genotipov«,⁴⁹ obenem pa poudari, da »seksualnega užitka ni mogoče zapisati, iz česar nato izhaja strukturno mnoštvo«. ⁵⁰ Tako kot spolno razmerje, je tudi seksualni užitek biološko de-reguliran, kar človeško bitje požene v primež jezika in diskurza. Rezultat te zagonetke je v tem, da se seksualnost izoblikuje na variabilne načine.

Skladno s podanim razmislekom, je »čisti« užitek neka nemožnost, ki si jo lahko zamišljamo samo v mitičnih terminih. A brž ko je užitek reprezentiran, vzniknejo njegove povezave s podobami in označevalci, s čimer je ob svojo neposredno na-

⁴⁷ Cf. Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre III, Les psychoses*, Seuil, Pariz 1981.

⁴⁸ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 34.

⁴⁹ *Ibid.*, str. 148.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 107.

ravo. Da bi ponazoril idejo čistega užitka, se Lacan pogosto zateče k primeru praočeta iz Freudovega *Totema in tabuja*. Praoče je moška figura v hordi primitivnih individuov in naj bi brezmejno užival v vseh ženskah. Praoče, ki poseduje čisti užitek, je preddiskurzivno bitje, ki ni podvrženo nobenemu zakonu kulture in ni »suženj falične funkcije«. ⁵¹ Vendar pa je seksualni užitek prek mišljenja, govorjenja in pisanja pogojen z diskurzom, s čimer izgubi svojo brezmejnost. Užitek tako dobi falični značaj: »Falos je seksualni užitek v pravem pomeni besede, kolikor se usklajuje z dozdevkom, kolikor je solidaren z njim.« ⁵² Seksualni užitek z ozirom na svoj vir in objekt prejme podobo in ime, s čimer postane dozdevek. To po eni strani implicira, da je izkustvo užitka aktualizirano na ravni reprezentacij. Po drugi strani pa raba diskurza implicira izgubo neposrednega dostopa do užitka. Takoj ko se užitek prek dozdevka umesti v diskurz, je kastriran in omejen.

Ko Lacan referira na čisti užitek, se pogosto skliče tudi na de Sadova dela. V romanu *Sto dvajset dni Sodome* beremo o štiridesetih ženskah in dečkih, ki v ujetništvu služijo užitkom štirih libertincev. Telesa ujetnikov libertincem služijo zgolj za lastno zadovoljitev, pri čemer se ne čutijo podvrženi nobenemu tabuju. Lacan pravi, da takšna raba telesa priča o brezmejnem užitku: »Uživati [*Jouir*] pomeni uživati telo. Uživati pomeni poljubiti ga, ga objeti, ga razrezati na koščke. Z vidika zakona je užitek natanko to; biti zmožen obravnavati nekoga kot telo, tj. ga uničiti.« ⁵³ Čisti užitek je v tem kontekstu izenačen z uživanjem v telesu in z njegovim zlorabljanjem, ki se konča z destrukcijo telesne celovitosti. Užitek, ki je vpet v diskurz, je podvržen dozdevku in zakonom diskurza. Od tod tudi Lacanova ideja, da »govorica od samega začetka deluje kot nadomestek seksualnega užitka. Uravnava vdor užitka v telesnem ponavljanju.« ⁵⁴ Jezik ukroti nebrzdano naravo užitka ter ga podvrže kulturnim navadam in tabujem. Lacan za označitev te točke podreditve dozdevku v svojih poznih delih uporablja izraz falos.

Falos in *Bedeutung*

Falos, ki ga Lacan zapiše s simbolom Φ , referira na presek med užitkom in dozdevkom. Nakazuje, da vstop jezika in diskurza v polje uživanja proizvede

⁵¹ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, str. 108.

⁵² Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 34.

⁵³ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire...*, str. 32.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 44.

izkustvo manka in kompenzacije. Izkustvo manka je učinek tega, da dozdevek odreže delček čistega užitka, zaradi česar lahko seksualni užitek označimo za kastriranega. Do izkustva kompenzacije pa pride, ko govorilo pričanja verjeti, da jezik dejansko lahko izreče nekaj o seksualnem užitku in o njegovi vlogi med partnerjema. Po Lacanu se celotna človeška govorica opira na ta presek med užitkom in dozdevkom: »Jezik [...] konec koncev konotira golo nemožnost simbolizacije spolnega razmerja med bitji, ki ga naseljujejo, ki naseljujejo ta jezik, saj so zmožna govoriti prav iz tega habitata.«⁵⁵ To nemožnost reprezentira falos.

Po drugi strani pa Lacan v *Seminarju XVIII* zapiše, da je naslov njegovega zgodnjega teksta »Pomen falosa« – *Die Bedeutung des Phallus* – v resnici pleonazem. Nato pa nakaže, da je sam falos možno misliti kot *Bedeutung*, ki se ga poskuša polastiti vsak govor: »V jeziku ni drugega *Bedeutung* razen falosa.«⁵⁶

Če združimo oba niza argumentacij, opazimo, da Lacan termin falos dejansko razume na dva načina.

Po eni strani pravi, da falos znotraj jezikovnega sistema označuje *Bedeutung*, na katerega referirajo vsi ostali označevalci. Za razliko od Fregeja, ki misli jezikovni znak v terminih vezi z zunanjim svetom, se Lacan oprijema ideje znotrajjezikovne reference: označevalci referirajo na označevalce. To je ideja, iz katere izhaja v petdesetih letih in ki se je drži tudi v sedemdesetih. K tej prvotni ideji kasneje pridoda zamisel, da en označevalec, falos, predstavlja izjemo, in sicer v pomenu, da se vsi ostali označevalci nanašajo nanj. Falos je »znak 'strasti označevalca'«.⁵⁷ V terminih matema je to idejo možno zapisati na sledeči način: $\Phi \leftarrow S_2$.

Po drugi strani pa Lacan nakaže, da je falos nadvse izjemen označevalec, saj ne referira na nič substancialnega, ampak meri na golo *nerazmerje*. Z ozirom na Fregeja to pomeni, da falos nima referenta in da ne more »zapisati« Realnega, s katerim ima opravka človeško bitje. Falos je ime za to nemožnost: »Realno seksualnega užitka, kolikor je kot tako odtegnjeno, je falos.«⁵⁸ Falos dejansko kaže

⁵⁵ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 148.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Jacques Lacan, »Préface à une thèse«, v: *id.*, *Autres Écrits*, Seuil, Pariz 2001, str. 399.

⁵⁸ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 34.

v smeri Realnega, a ga ne pomaga prekoračiti. Opomnimo na to, da je Lacanova formulacija vezi med falosom in Realnim seksualnosti v primerjavi z njegovimi deli iz petdesetih let, ko je falos napoteval na goli obstoj učinkov pomena, doživela bistveno spremembo.⁵⁹ Lacan v *Seminarju XVII* nemožnost, da bi zapisa užitka, naznači s trikotnikom ali z dvojno poševnico, ki ju umesti na spodnjo raven formul diskurza, med »resnico« in »produkcijo«. V skladu s tem zapisom lahko Realno, na katerega meri falos, podamo na sledeč način: $\blacktriangle \leftarrow \Phi$ ali $// \leftarrow \Phi$. Slednje nas privede do te sheme:

<i>Bedeutung</i> jezika	$\Phi \leftarrow S_2$
<i>Bedeutung</i> falosa	$\blacktriangle \leftarrow \Phi$ $// \leftarrow \Phi$

SHEMA 2: *Bedeutung* jezika in *Bedeutung* falosa – 1. različica

V skladu s to linijo argumentacije lahko falos razumemo kot elementarni modus obrambe pred nerazmerjem. Na primer: Lacan v *L'Étourdit* (1972) zapiše,⁶⁰ da falični register kompenzira nerazmerje, nato pa falos opiše kot »funkcijo, iz katere sestoji spolno razmerje«,⁶¹ ki, kot smo dejali, ne obstaja. Od tod ideja, da funkcija falosa sestoji iz »soočanja z odsotnostjo spolnega razmerja«. ⁶² Zdi se, da falos tu referira na dejanje vere, tj. na verjetje, da je uporaba diskurza smiselno sredstvo rokovanja z Realnim in užitkom. Od tod dalje je falos možno definirati kot nekaj, kar se poslužuje dozdevka za rokovanje z užitkom in nerazmerjem. Lacan to rabo falosa izrazi s tem matemom: Φx . V formuli je x spremenljivka, ki se nanaša na užitek.⁶³ Kombinacija Φx razjasni, da je do užitka možno dostopati prek faličnega pomenjanja.

Kakšne so implikacije tega razmisleka o falosu in o rabi dozdevka za Lacanovo razumevanje spolnega razmerja? Osrednja ideja je očitno v tem, da je tisto, kar se odigrava med moškim in žensko, bistveno falične narave, kar implicira kastrirano razmerje do seksualnega objekta: »Za moške je falos dekle, in to je

⁵⁹ Cf. Jacques Lacan, »Pomen falosa«.

⁶⁰ Jacques Lacan, »L'Étourdit«, v: *id.*, *Autres Écrits*, str. 458.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*

⁶³ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 170.

tisto, kar jih kastrira. Za ženske je falos fant, kar je zopet tisto, kar jih kastrira.«⁶⁴ Znotraj te linije razmisleka sta moški in ženska v različni in nekomplementarni relaciji do falosa. V *Seminarju XX* (1972–1973) z vpeljavo formul seksuacije pokaže na razliko v njuni poziciji. Formule nakazujejo, da skuša moška stran doseči užitek izključno prek faličnega registra.⁶⁵ Moškost se v tem kontekstu ne nanaša na biološko zasnovo posameznika, ampak na pozicijo znotraj diskurza. Lacan to pozicijo izrazi prek sledeče formule: $\forall x\Phi x$. Formula pokaže, da je vse ($\forall$), kar se odvije na ravni užitka (x) doseženo prek faličnega pomenjanja (Φx). Za žensko stran pa je po drugi strani značilno, da le delno dostopa do užitka prek diskurza. Užitek ni v celoti dosegljiv prek falosa: $\exists x\Phi x$. Del užitka, ki ga Lacan imenuje ženski užitek, ni dosegljiv po poti dozdevka.

Nadaljnji učinek privzetja falične funkcije je v tem, da sam užitek zadobi diskurzivno pozicijo. Lacan v *Seminarju XIX* podrobneje opredeli pozicijo, ki jo zgoraj desno v shemi diskurza zaseda užitek (gl. SHEMA 1), s čimer nakaže, da se preddiskurzivni užitek z rabo dozdevka delno diskurzivira. Del, ki ga ni mogoče integrirati v diskurz, pa je po drugi strani naznačen z odsotnostjo puščice, ki bi povezovala poziciji »resnice« in »presežnega užitka«, ali pa s trikotnikom oziroma z dvojno poševnico, ki ju običajno umesti na zadevno mesto.

Zanimivo je, da se Lacan tudi v *Seminarju XVIII* loti razprave o relaciji med konceptoma falosa in Imenom-Očeta. Vse od začetka ju razume kot tesno povezana,⁶⁶ nato pa zaključi, da funkcija falosa sestoji iz *imenovanja* tistega, kar je ostalo Realno. Tekom svojega razmisleka izpostavi Russellov primer, ki je trdil, da »avtor romana *Waverley*« ni samo sinonim za »Walterja Scotta«, tako kot »Danica« ni le sinonim za »Venero«: »Avtor romana *Waverley* nosi smisel, Sinn, medtem ko *Walter Scott* označuje *Bedeutung*.«⁶⁷ »Walter Scott« je lastno ime in ne zgolj označevalec. Lastna imena označujejo govorilo ali subjekta, ki ga vpeljejo v diskurz. Dejansko pomenjanje, ki da vedeti, kdo je pravzaprav ta subjekt, nastopi šele v drugem koraku, prek označevalne verige, ki je mobilizirana z referenco na lastno ime. To linijo razmisleka dobro povzema naslednji

⁶⁴ *Ibid.*, str. 34.

⁶⁵ Cf. Russell Grigg, »Lacan and Badiou: Logic of the Pas-Tout«, v: *Filozofski Vestnik*, št. 2, Ljubljana 2005, str. 53–65.

⁶⁶ Jacques Lacan, *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, str. 34.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 171.

citat iz Lacana, ki obenem pojasni, da označitev nekoga za »očeta« učinkuje samo v primeru, če se ta oseba dejansko identificira s tem poimenovanjem in proizvede označevalce, ki jo umestijo v širši govorni kontekst: »Kar imenujemo Oče, Ime-Očeta, učinkuje natanko zato, ker se nekdo odzove nanj.«⁶⁸ Podobno tudi lastno ime »Walter Scott« nekaj označuje samo v primeru, če so denimo proizvedeni označevalci »avtor romana *Waverley*«, ki pojasnijo, kdo natanko je »Walter Scott«: »Če je *avtor romana Waverley* neki *Sinn*, potem je temu tako zato, ker *avtor romana Waverley* nadomešča nekaj drugega, namreč poseben *Bedeutung*, za katerega Frege misli, da ga je treba zakoličiti z imenom *Walter Scott*.«⁶⁹

Falos znotraj tega razmisleka meri na poimenovanje, s katerim govorilo označi Realno spolnega nerazmerja. Psihoanalitično zdravljenje po Lacanu meri na odkritje takšnega poimenovanja; prizadeva si razbrati ime ali imena, ki smo jih dali nerazmerju. S_2 , ki ga proizvede diskurz analitika (SHEMA 3), se nanaša na konkretno ime ali imena, ki smo jih dali temu Realnemu. Zakoliči nerazmerje, a ga ne razjasni.

$$\begin{array}{ccc} \uparrow & \frac{a}{S_2} & \longrightarrow & \frac{\$}{S_1} & \downarrow \\ & & // & & \end{array}$$

SHEMA 3: Diskurz analitika

Za analitični diskurz je značilno, da analitik prek pozicije objekta, ki ga zaseda (in ki je v SHEMA 3 simboliziran z a), sproža proste asociacije. Prosto asociiranje omogoči cirkulacijo označevalcev, jaz je soočen z izkušnjo presenečenja, kar poraja vprašanje, kdo je subjekt ($\$$). Ta modus govorce pa po eni strani spravi na dan nezavedno vednost, ki tvori analizantovo resnico (S_2). Asociativna govorica, ki raziskuje označevalce, ki tvorijo simptome in proizvode nezavednega, spravi na površje korpus vednosti, ki je bila dotlej potlačena in za katero je analitik prepričan, da določa pacientove simptome. Analitični diskurz pa po drugi strani ustvari še nekaj specifičnega, namreč S_1 . Analizant se prek prostih asociacij sreča z »ezoteričnimi«⁷⁰ označevalci, ki tvorijo križišča različnih asociativnih linij. Takšni označevalci so brez pomena in jih ne moremo prevesti v termine nezave-

⁶⁸ *Ibid.*, str. 172.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Cf. Gilles Deleuze, *Logika smisla*, prev. Tomaž Erzar, zbirka Temeljna dela, Krtina, Ljubljana 1998.

dne vednosti (kar nakazuje dvojna poševnica med S_1 in S_2). Ti so brez glave in repa, povsem nesmiselni, a vendar imenujejo Realno spolnega nerazmerja. Lacanov koncept *Bedeutung* torej lahko razširimo na sledeč način (gl. SHEMA 4):

<i>Bedeutung</i> jezika in nezavedne vednosti	$\Phi \leftarrow S_2$ ali $S_1 \leftarrow S_2$
<i>Bedeutung</i> falosa in označevalca-gospodarja	$\blacktriangle \leftarrow \Phi$ ali $\blacktriangle \leftarrow S_1$ ali $// \leftarrow \Phi$ ali $// \leftarrow S_1$

SHEMA 4: *Bedeutung* jezika in *Bedeutung* falosa – 2. različica

Sinn in *Vorstellung* v Lacanovem delu

Zdaj ko smo pojasnili, kako je treba razumeti koncept *Bedeutung*, bomo odprli vprašanje Lacanove rabe *Sinn* in *Vorstellung*. Lacan *Sinn* v *Seminarju XII* (1964–1965) umesti na raven nezavedne vednosti. *Sinn* ni nedvoumno sporočilo, ki ga je možno razbrati iz označevalcev ali simptomov, ampak niz označevalcev in označencev, ki nenehno vznikajo v subjektivem govoru. Smisel ni nikoli nedvoumen, ampak je vselej dvoumen in razpršen po zbirki označevalcev, ki prihajajo na površje v prostih asociacijah. Prosto asociiranje dekonstruira simptome in proizvode nezavednega, tako da ostane samo še zbir označevalcev in označencev, ki reprezentirajo vidike želje.

Medtem ko je simptom možno razumeti kot *manifestacijo* smisla, pa je *Sinn* artikuliran in zadobi mesto samo takrat, ko je artikuliran prek prostih asociacij. Smisel je artikuliran, ko diskurz analitika povzroči stekanje potlačenih ali zavrnjenih označevalcev, ki zdaj odprejo polje označencev, ki zadevajo govorečo osebo. V terminih diskurza analitika *Sinn* označuje vednost (S_2), ki tvori resnico tega diskurza.

Vorstellung, ki je za Fregeja tretja dimenzija znaka, v Lacanovem opusu nima posebnega mesta, vendar pa moja interpretacija to manjkajočo dimenzijo smiselno integrira v Lacanov razmislek o *Bedeutung* in *Sinn*. Delo prostih asociacij, ki prinese na plano razcepljenega subjekta (\$), je z vidika diskurza analitika možno razumeti kot dimenzijo *Vorstellung*. Medtem ko se je Frege kot logik odrekal

nadaljnji analizi *Vorstellung*, ki se zanj zvede na osebno ali situacijsko specifično dimenzijo jezikovnega znaka, pa jo je Lacan – sledeč Freudu – dejansko postavil v ospredje. Proste asociacije analizantu omogočijo, da opusti zdrav razum in razišče označevalce, ki vzniknejo prek simptomov in tvorb nezavednega. Na ta način pridejo na plano specifične osebne in situacijske rabe označevalca, ki na poseben način konotirajo subjekta.

Zaključek

Ko Lacan v svoje delo vključi koncepta *Sinn* in *Bedeutung*, izhaja iz Fregeja. A kar pri tem preseneča, je to, da pojma definira in uporablja na popolnoma drugačen način. Za Fregeja *Bedeutung* referira na zunajjezikovni objekt, na katerega se nanaša jezikovni znak. Za Lacana pa se *Bedeutung* nanaša na dimenzijo Realnega kot primarno izraženega na ravni seksualnosti in spolnega razmerja. Za Realno je značilno, da ga »ne moremo zapisati«, kar pomeni, da ni mogoče artikulirati nobenih zakonov Realnega. Vendar pa Lacan pokaže, da človeška bitja Realnemu in nerazmerju, s katerim so soočeni, dajejo imena. Ta poskus govorila, da bi poimenovalo Realno, lahko označimo za faličnega. Singularni označevalci (S_1), do katerih dospemo s prostim asociiranjem, so z vidika analitičnega diskurza imena, ki jih govorilo daje Realnemu. Spolno nerazmerje je tako *Bedeutung*, ki ga poimenuje S_1 , S_1 pa je *Bedeutung*, na katerega se nanašajo vsi ostali označevalci, ki so na delu v prostih asociacijah (S_2). *Sinn* se pri Fregeju nanaša na zdravi razum, na *common sense* ali »običajni smisel«: *Sinn* meri na pomen, ki se ga običajno atribuirajo jezikovnemu znaku. Pri Lacanu se *Sinn* nanaša na označevalce, ki tvorijo nezavedno, ter na dvoumnost označencev, ki so asociirani s temi označevalci. V formuli analitičnega diskurza je smisel mogoče umestiti na raven nezavedne vednosti (S_2), ki tvori resnico subjektovega govora. Tretja komponenta jezikovnega znaka, ki jo razloči Frege, je *Vorstellung*, ki se nanaša na osebne predstave in občutke, ki jih govorec povezuje z znakom. Lacan se te komponente ne dotakne izrecno, a v terminih logike diskurza analitika bi si sam upal zatrditi, da je *Vorstellung* mogoče umestiti na raven prostih asociacij, s katerimi se prične analitično delo.